

HET VERKAVELINGS TRIBUNAAL

Een pleidooi voor
de Vlaamse verkaveling

HET VERKAVELINGS TRIBUNAAAL

Een pleidooi voor
de Vlaamse verkaveling

CENTE VAN HOUT
JAKOB GHIJSEBRECHTS

De Vlaamse verkaveling staat terecht voor het schuldig maken aan criminele activiteiten betreffende het grootschalig uitbaten en promoten van individuele woonvormen. De beklaagde wordt ter verdenking gesteld van het versnipperen van het Vlaamse woonlandschap, het individualiseren van de Vlaamse wooncultuur en het onrechtstreeks toebrengen van schade aan mens en milieu. De aanklager eist een directe stopzetting van zijn activiteiten onder het mom van een 'bouwstop' gevolgd door een systematische uitwassing van het model. De verkaveling is onschuldig tot het tegendeel is bewezen. Zo niet zal het woonmodel met onmiddellijke ingang en onder wettelijk toezicht verplicht worden ophouden te bestaan.

Vandaag in het proces zijn twee getuigen aan het woord die in de verkaveling zijn opgegroeid. Ze brengen een pleidooi ter verdediging van de verkaveling met als doel deze tenlastelegging te ondermijnen.

Ze eisen een rechtvaardig proces.

Aan het woord zijn architecten Cente Van Hout en Jakob Ghijsebrechts.

I. GEACHTE EDELACHTBARE

II. RECONSTRUCTIE VAN HET LANDSCHAP

III. EEN ARCHITECTURAAL SCHIJNHUWELIJK

IV. DE 'SCHEIDING' DER GOEDEREN

V. HET VONNIS

I. GEACHTE EDELACHTBARE

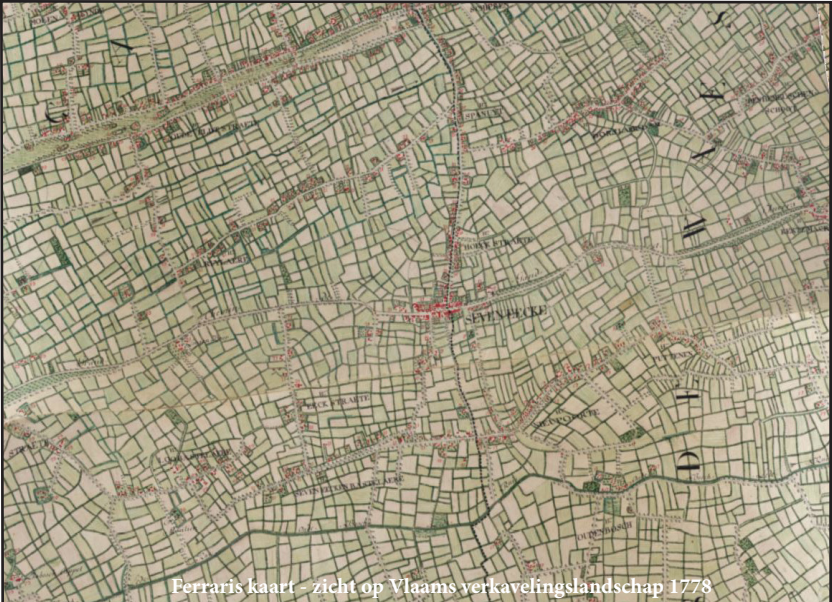
Wanneer vandaag wordt gesproken over de Vlaamse verkaveling spreekt men over villa's, opritten, tuinen, vrijstaand wonen en privaat bezit. Er wordt verwezen naar een woonmodel dat ruimte verslindt en dat handen vol geld kost. Een woonmodel dat niet langer houdbaar is. Een woondroom uit het verleden op sterven na dood. Zij die zich tegen deze opvatting verzetten worden platgeslagen met cijfers, afgestempeld als conservatief en aanzien als belastend voor het milieu. Het verkavelings Vlaanderen roept zichzelf een halt toe. Vrijstaand wonen is niet langer een voorrecht maar crimineel.

Toch kunnen wij ons in dit klimaat en deze nasleep van kritiek op de verkaveling niet aan de indruk ontdoen dat het andermaal een 'marginale' poging is om architectuur neer te zetten als een machtig medium dat de toekomst van de mensheid en onze planeet bepaalt. Architectuur wordt beschuldigd als de oorzaak van klimaatopwarming, mobiliteitsproblematiek, ruimteversnippering ... De uitweg voor dit alles is niet enkel het verdwijnen van deze architectuur, maar het vervangen door nieuwe 'frisse' architectuur die in staat is hieraan een oplossing te bieden. Mocht

dat laatste het geval zijn dan behoorden wij, architecten, naast politici en naast multinationals tot de machtigsten op aarde. Elke architect die dat gelooft, zou zichzelf recht in de spiegel moeten kijken. Enige blijk van nuchterheid en relativering zou hier meer dan ooit op zijn plaats zijn. Wij zouden de vraag omtrent de verkavelingsproblematiek dan ook geheel anders durven stellen. Wat heeft de verkaveling eigenlijk met architectuur te maken? Is er überhaupt nog een debat over de verkaveling mogelijk zonder telkens te hervallen in banale architecturale begrippen als: villa, voortuin, ruimteversnippering? Zijn deze elementen eigen aan datgene wat de verkaveling kenmerkt of is dat hetgeen wat wij als architecten er de afgelopen zestig jaar van hebben gemaakt?

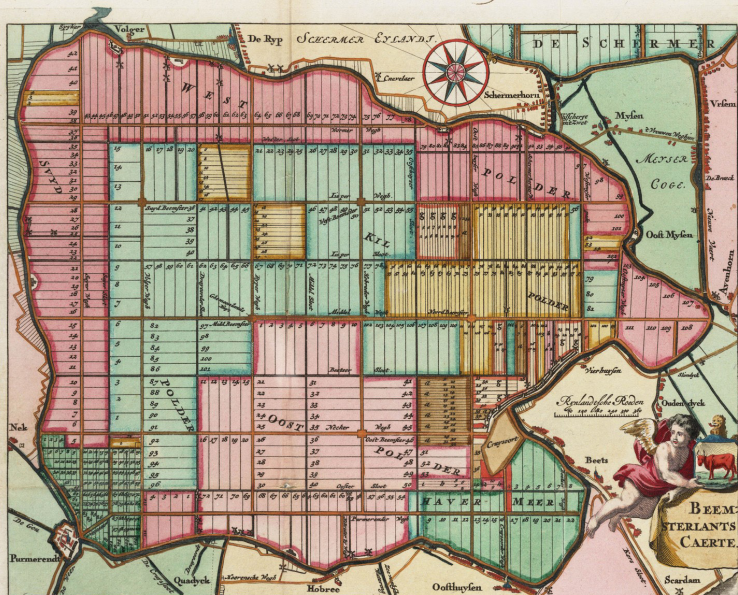
II. RECONSTRUCTIE VAN HET LANDSCHAP

Het begrip 'verkaveling' is afgeleid van de term 'kavel' dat zijn oorsprong vindt in 1240 te Bern uit het woord cauele wat 'lot' betekent. Het was een term die gebruikt werd voor het verloten van stukken land en dus het toebedelen van grond. Het verhaal van de verkaveling begint niet in de twintigste eeuw, maar kent zijn oorsprong in de vroege middeleeuwen. Van hieruit zal het nog enkele honderden jaren duren vooraleer de eerste architect beslist de verkaveling te gebruiken als terrein om fermettes te ontginnen. Wanneer we de Ferrariskaarten bekijken valt onmid-

Ferraris kaart - zicht op Vlaams verkavelingslandschap 1778

Carls Verdeling

Beemster - Verkavelingslandschap uit de 17de eeuw

dellijk op hoe gedurende het Ancien Regime de volledige Vlaamse grond bedekt was met kavels en hoe deze kavellandschappen de verbinding vormden tussen onze Vlaamse steden en dorpen. De verkaveling had in deze perioden niets met architectuur, noch met wonen te maken. In tegendeel als we de Hollandse verkavelingslandschappen in de Beemster uit de 17de eeuw bekijken dan merken we zelfs dat het wonen uitsluitend aan de randen van deze verkavelingen plaatsvond, strikt gescheiden van het verkavelingslandschap.

De verkaveling was in zijn oorsprong niet meer dan een fabriek. Een plek waar geproduceerd moest worden. Tegelijk was het de open ruimte tussen de steden en dorpskernen. Maar het is niet te vergelijken met een klassiek bos of park. Men zou het kunnen typeren als een netwerk van 'geregisseerde' open ruimten. Open ruimte met grenzen en spelregels waarbinnen vrijheden tot creatie ontstaan. Het zijn deze grenzen en spelregels die het landschap een uniek karakter geven. Het is een versnipperd maar samenhangend patroon waarin verschillende regisseurs naast elkaar de kans krijgen binnen hun eigen kavel datgene te ontginnen wat men nodig acht. De kavels vormen samen één landschap, maar staan tegelijk elk op zichzelf. De intentie en inhoud van de kavel is dynamisch en kan door gebrek aan context continu worden gewijzigd. Het verkavelingslandschap is dan ook één van de meest dynamische en productieve landschappen denkbaar.

III. EEN ARCHITECTURAAL SCHIJNHUWELIJK

Het is opmerkelijk hoe dit middeleeuws verkavelingslandschap in essentie niet zo hard verschilt met de verkaveling van vandaag. Het meest opvallende verschil is het DNA van de teelt. We zouden kunnen stellen dat gedurende enkele eeuwen de landbouwteelt heeft plaatsgemaakt voor woningteelt. De architectuur die zich aan de oorsprong nog braaf aan de zijkant hield heeft zich verplaatst naar het centrum en is zelf het onderwerp geworden. Het is deze kruising tussen architectuur en het verkavelingsmodel dat leidt tot een nooit eerder geziene architecturale vrijheid. In het artikel ‘Buyteland, of de (Belgische) architectuur van de andere kant bekeken’ beschrijft Bekaert op een treffende manier deze versmelting tussen architectuur en de verkaveling.

“De huizen die er staan worden in het algemeen als een toonbeeld van slechte smaak en zuivere kitsch beschouwd, en toch zegt Bekaert zelf “verrukt” te zijn bij het zien van deze woningen. Wat Bekaert zo aanspreekt in Buyteland is de aanwezigheid van diversiteit. In tegenstelling tot de moderne architectuur, haalt hier het individualisme het van de gemeenschapsvorming. Men kan ongecompliceerd en in alle vrijheid zijn eigen droompaleis bouwen. De bewoners kopiëren verschillende stijkenmerken die ze elders gezien hebben, en combineren deze zonder enige historische accura-

Fermette woning - 'Ugly' Belgian Houses

'Mon oncle' Tatti - decor van woning

theid met elkaar. Uit deze woningen spreekt duidelijk de behoefte om een eigen identiteit uit te drukken. Hier wordt de eigenzinnigheid van het individu aanvaard en als uitgangspunt genomen. Hier wordt niet uitgegaan van de gelijkheid, maar van het anders-zijn. Ons cultuursysteem wordt eenvoudig omgekeerd. Maar zoals gezegd, is dit anders-zijn niet negatief te interpreteren als een afzetting tegen het andere, maar positief als een zichzelf-zijn.”

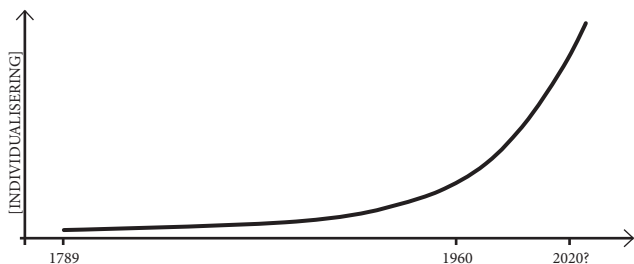
De versmelting van de verkaveling met architectuur creëert een woonervaring die compleet anders is dan deze in de stad of dorpskernen. Het gebrek aan context geeft ruimte aan het individu om binnen een set van spelregels zijn eigen verhaal te schrijven. Het straatbeeld van de architecturale verkaveling is dan ook minstens zo productief en dynamisch als zijn door landbouw geregeerde voorganger. Het is een afwisseling van fermettes, Spaanse villa's en moderne woningen, gecombineerd met tuinkabouters, wensputten, buxusbomen en fonteinen. In de tuinen vinden we duivenkoten, tuinhuizen, zwembaden, vijvers en serres. Wie ooit de film 'Mon oncle' van Tatti heeft gezien, zal begrijpen wat de woonpret is die achter deze architecturale vrijheden schuilgaat. Het is de opportuniteit tot creatie en differentiatie die de sterktes zijn van dit huwelijk. En of er nu aan landbouw of architectuur wordt gedaan: de uitkomst blijft enigszins gelijkaardig. Het verkavelingsmodel is een tijdloos

concept dat meerdere regimes heeft doorstaan zonder een wijziging van DNA. Het is de architectuur die zich geschikt heeft naar het DNA van het model en zo geprofiteerd heeft van zijn kwaliteiten. De architectuur zelf heeft de verkaveling nooit in zijn kern getroffen. De verkaveling is altijd dezelfde gebleven.

Het huwelijk tussen de verkaveling en architectuur mag op het eerste zicht geleid hebben tot een ongezien woonpret. Als we het ontstaan van deze verkaveling en zijn DNA 'au sérieux' nemen dan stoten we al snel op enkele fundamentele problemen. De verkaveling is een productiegericht en dynamisch model. Het 'tabula rasa' gehalte van de kavels werkt enkel wanneer het zich kan onttrekken van enige vorm van context. Om dit principe te vrijwaren is het essentieel dat hetgeen wat geproduceerd wordt altijd van tijdelijke aard kan zijn. Als datgene wat wordt geproduceerd niet meer verdwijnt, zal het uiteindelijk toch context genereren waardoor de kracht van het model wordt ondermijnd. Dit is exact waar de versmelting tussen de verkaveling en architectuur misloopt. Architectuur werkt op een andere snelheid. Het is broos, statisch en te traag om mee te gaan in het dynamische proces dat de verkaveling sterk maakt. De versmelting tussen de verkaveling en architectuur was dus wellicht van bij de start een huwelijk gedoemd om te mislukken. Het was slechts een kwestie van tijd voor het statische karakter van architectuur een verstopping in het verkavelingslandschap zou veroorzaken.

Naast het falen van de architectuur moeten we ook verwijzen naar de sociale en humane processen die mede geleid hebben tot de huidige toestand waarin de verkaveling zich vandaag bevindt. Zo zouden we naast het architecturale schijnhuwelijk de val van het feodale systeem kunnen aanwijzen als één van de meest cruciale kantelpunten in het model. Het is vanaf dit moment dat de verkaveling parallel met de toenemende democratisering van burgerrechten een steeds onafhankelijker en individualistischer parcours is gaan varen. Het verkavelingslandschap dat voor de val nog als één samenhangend geheel aanzien kon worden, raakte versnipperd in onafhankelijke kavels waarin de graden van individualisering doorheen de eeuwen systematisch toenam. Het is dit toenemend proces van individualisering waarin uiteindelijk de klepel volledig is doorgeslagen. De drang naar individualisering heeft de verkaveling massaal uit elkaar gedreven en de afstanden tot de bewoonde wereld aanzienlijk vergroot. De verkaveling die ooit nog beschouwd kon worden als de bindende open ruimte tussen dorpen en steden is door zijn uit de hand gelopen individualisering getransformeerd tot één grote barrière. In het verkavelingslandschap vinden we hagen, hekken, muren, bomen en stenen die doelbewust buiten wereldse invloeden trachten te weren.

Wij vragen ons dan ook af of, naast het architecturale schijnhuwelijk, het wonen niet nog meer schade aan de verkaveling heeft toegebracht. Niet zozeer om-

dat het wonen en de verkaveling ‘onverzoenbaar’ zouden zijn. Maar omdat we in het geval van het wonen specifiek zouden kunnen spreken over een vorm van intentioneel misbruik. Het is het wonen die het verkavelings DNA en zijn potentie tot het ‘anders-zijn’ is gaan uithollen tot het uiteindelijk totaal onbruikbaar werd. Het is exact dit punt van onbruikbaarheid dat we vandaag hebben bereikt.

Decennia lang heeft de architectuur en het wonen zich kunnen verstoppen achter de kwaliteiten die het verkavelingsmodel bezat. Vandaag tonen beiden hun ware gelaat en stevenen we af op een vechtscheiding. Nu de architectuur en zijn wooncultuur ten onder gaat, moet de verkaveling er mee aan geloven. Het is alles of niets. Het is een verkaveling ‘met’, of helemaal geen verkaveling.

IV. DE 'SCHEIDING' DER GOEDEREN

Als we de recente ontwikkelingen van de Vlaamse verkaveling vandaag bekijken, merken we dat het model systematisch wordt vervangen door collectieve woonvormen. Deze collectieve woonvormen hebben in essentie niets te maken met het DNA van de verkaveling. Het zijn woonvormen waar het individualisme terug moet inboeten voor gemeenschapsvorming. Waar het uitdrukken van een eigen identiteit terug plaats maakt voor collectieve vormgeving. Het collectief wonen mag dus op het eerste zicht de antipool zijn van de verkaveling. Toch moet ons van het hart dat deze woonvorm de laatste jaren een buitengewoon interessante ontwikkeling kent. In tegenstelling tot de verkavelingsarchitectuur lijkt het creatieve proces van wonen zich te verplaatsen richting de publieke ruimte - de polyvalente ruimte. Het is dit type ruimte waarin bewoners zelf op zoek kunnen naar tijdelijke invullingen. De ruimte biedt de opportuniteit om te dienen als ontmoetingsruimte, als tijdelijke cinema, als werkplek, ... Het is in dit soort ruimtes dat geheel onverwacht het DNA van de verkaveling plots weer opduikt. Het is een plek waar de potentie van creatie en het begrip tijdelijkheid weer een plaats krijgen. Het creatieve staat in relatie tot de woning maar gaat zich er niet langer mee vermengen. Het is opmerkelijk hoe het creatieve proces zich schijnbaar heeft onttrokken van de individuele woning zelf. Het lijkt in

eerste instantie een vrij eenvoudig principe. Toch zijn wij ervan overtuigd dat in deze opdeling van het wonen een ongeziene revolutie schuilgaat. Het is het ontstaan van een nieuw woonmodel waarin het wonen zich systematisch opsplits in statische en dynamische elementen. De woning is niet langer één statisch geheel maar wordt ontbonden in functionele en creatieve elementen die naast elkaar zijn komen te staan. Het statische proces verwijst naar functionele elementen: vaste waardes als een keuken, een badkamer en een slaapkamer. Tegenover deze statische ruimtes staan de dynamische ruimtes waarin opnieuw dialoog en creatie mogelijk zijn.

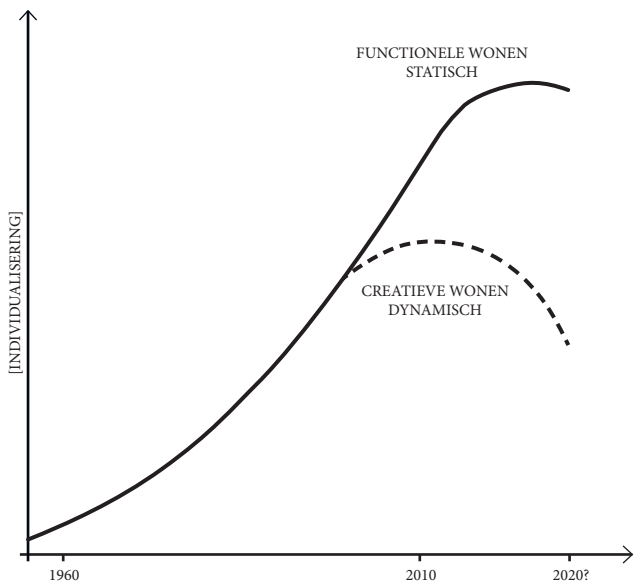
Ondanks de creatieve opportuniteit en tijdelijkheid van de polyvalente ruimte, blijft een cruciaal recept van het verkavelings DNA afwezig. Zo kan de polyvalente ruimte niet beschouwd worden als een autonome ruimte omdat de creatie altijd in dialoog staat tot de gemeenschap. Er is dus niet de mogelijkheid om zoals in de verkaveling op individuele schaal en dus contextloos te gaan creëren. Bovendien legt recentelijk de coronacrisis pijnlijk bloot hoe de collectieve synergie van deze plek de achillespees van het woonconcept kan zijn. Het gezamenlijk ruimtegebruik komt door deze crisis onder druk te staan waardoor het woonconcept zijn creatief onderdeel dreigt te verliezen. Het collectief wonen is dus een cruciaal breekpunt in de rechtlijnige grafiek van de individualisering waarin, voor het eerst, een afname plaats-

Communal Villa - Dogma

Housing Grencity, Building Site A1, Zurich, Switzerland - EM2N

vindt. Toch gaat de grafiek niet in zijn geheel naar beneden maar splits enkel het creatieve onderdeel van het wonen af.

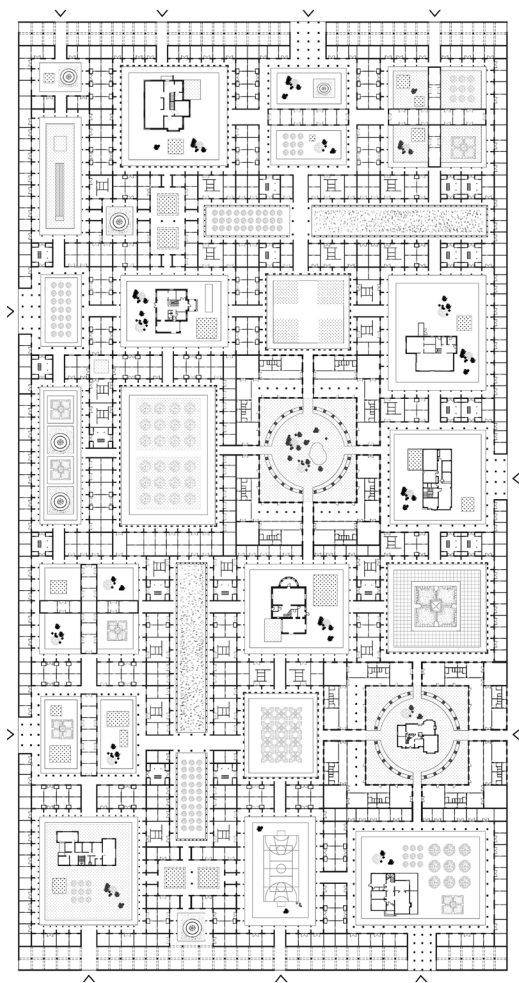
Het collectief wonen staat vandaag nog maar aan de vooravond van zijn overname, maar als deze grafiek zich dadelijk doorzet, zal het verkavelingslandschap de komende decennia grondig worden hertekend. Wat zich vandaag nog voordoet op de schaal van een collectieve woning kan een basis vormen voor een volledige reorganisatie van de verkaveling zelf. Het 'verkameringshuis' illustreert een toekomstbeeld van de verkaveling waarin deze splitsing van het wonen zich voltrekt op stedenbouwkundige schaal. Het functionele wonen verplaatst zich naar de randen van de kavels terwijl in het centrum een publieke openruimte ontstaat. Het kavellandschap verandert in een 'kamer'landschap waar, in de centrale openruimtes, een publieke woning ontstaat. Deze publieke woning is dynamisch en vertegenwoordigt het creatieve onderdeel van het woonconcept. De statische woningen zijn geprivatiseerd en vormen de scheidingslijnen tussen de publieke kamers. Het woonconcept is een balans tussen de functionele, statische woning en de publieke, dynamische, creatieve woning die samen één geheel vormen.

Het 'verkameringshuis' kan gezien worden als een verextremisering van de collectieve tendens op schaal van de verkaveling. Toch heeft het de potentie een oplossing te bieden aan de verstopping die door

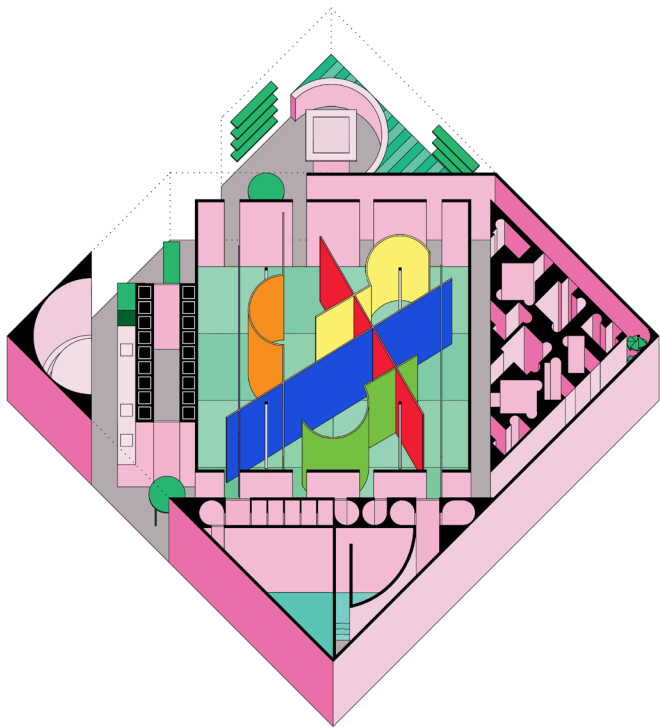
het architecturale schijnhuwelijk werd veroorzaakt. Zo verplaatst het statische onderdeel van de architectuur zich naar de randen van de kavels waardoor het centrum terug ademruimte krijgt. De kavel zelf kan een plaats zijn waar de bestaande villa constructies collectief kunnen worden ontmanteld terwijl er nieuwe, tijdelijke constructies opduiken. Het geeft de verkaveling weer zijn tijdelijk karakter terug. En omdat de centrale inhoud van de kavels, zoals bij het feodale systeem, terug onder één eigenaar valt, namelijk het collectief, kan de verkaveling weer een landschap worden waarin diversiteit wordt gezaaid onder een vorm van eenheid.

Toch kunnen we niet anders dan vaststellen dat de uitkomst van dit model mijlenver verwijderd ligt van de door Geert Bekaert's aangehaalde potentie. Door het creatieve onderdeel van het wonen te verplaatsen richting de publieke ruimte spelen we een belangrijk fundament van de Vlaamse verkaveling kwijt. Het 'verkameringshuis' mag dan wel specifieke oplossingen bieden, het is allesbehalve een volwaardig alternatief. Het zou ons dan ook niet verbazen, mochten de aanklagers dit probleem al lang hebben gedetecteerd en dat ze door het niet vinden van een oplossing uit wanhoop zijn overgaan tot het verketteren van het model.

We zijn hoe dan ook bereid om mee te denken en stellen ons de vraag of deze evolutie van het collectief wonen ook anders had gekund? Stel nu dat de feiten

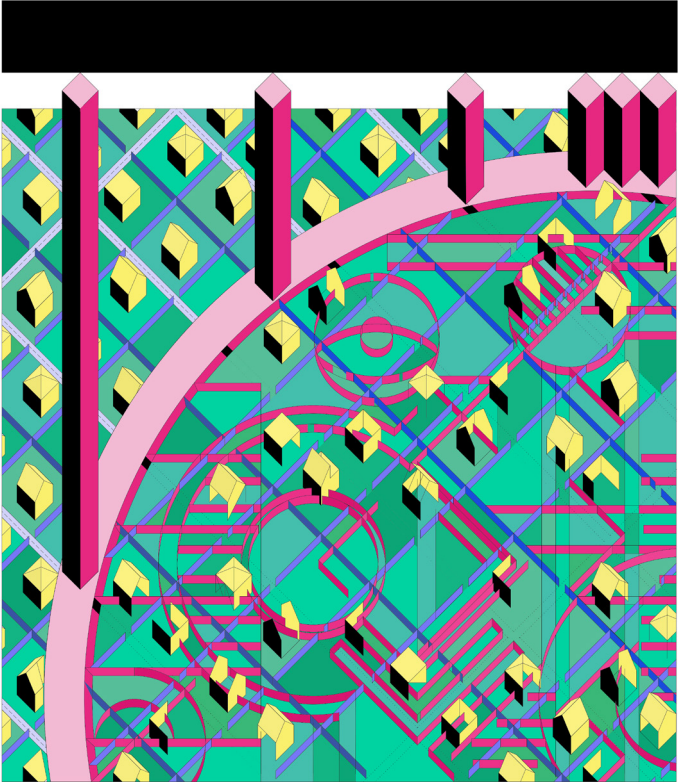
Verkameringshuis

Villa Polyvalent

zich geheel anders hadden voorgedaan. In plaats van een creatieve de-individualisering worden we geconfronteerd met een verplaatsing van de functionele woning richting de publieke ruimte. Wat ontstaat is een geheel nieuwe balans waaruit andermaal een toekomstvisie voor de verkaveling kan worden onttrokken. We nemen u mee naar ‘villa polyvalent’ een collectieve woning waar de polyvalente ruimte is geprivatiseerd terwijl de functionele woning is gecollectiveerd. De bewoners spenderen het grootste gedeelte van hun dag in de dynamische ruimte en delen een gemeenschappelijke keuken, badkamer, slaapkamer en zithoek. De dynamische, individuele woning is niet gebonden aan statische elementen waardoor het de kans krijgt zich telkens opnieuw her uit te vinden. Het is een binnenstebuiten gekeerde collectieve woning waarin de begrippen, creativiteit en tijdelijkheid, weer deel uitmaken van de individuele woning.

Het is exact in deze lijn dat een toekomstbeeld voor de Vlaamse verkaveling zou kunnen worden opgehangen. De ‘verkavelingsrenaissance’ illustreert een verkaveling die het dynamische aspect van het wonen opvangt en tegelijk het statische aspect van het wonen verplaatst naar de rand in een statische torenwereld. De Vlaamse verkaveling doet hier dienst als de polyvalente ruimte van de toekomst. Een polyvalente ruimte die, in tegenstelling tot deze van het klassieke collectief wonen, op maat van het individu staat. In relatie tot deze verkaveling bevindt zich de statische

Verkavelingsrenaissance

wereld waarin het functionele wonen een plaats krijgt. Deze functionele wereld kan bestaan uit statische elementen als badkamers, slaapkamers, keukens die ten dienste staan van de dynamische kern. Beide werelden vormen net zoals bij het collectief wonen samen het woonconcept en kunnen, ondanks hun scheiding, onmogelijk los van elkaar bestaan. Het is wonen 'in relatie tot' de verkaveling in plaats van 'in' de verkaveling en omgekeerd.

Het is een woonmodel dat antwoorden biedt op de drang naar het 'anders-zijn' het 'zichzelf-zijn'. Toch verliezen we een groot stuk aan geborgenheid. Geborgenheid die eigen is aan de klassieke verkavelingswoning. We vragen ons dan ook af in hoeverre deze noodzaak tot geborgenheid een aansluiting vindt bij datgeen wat de verkaveling werkelijk is. Is de noodzaak tot geborgenheid iets wat de verkaveling moet oplossen? En zo ja, aan hoeveel verwachtingen dient de verkaveling nog te voldoen voor ze volledig betekenisloos wordt? Dit brengt ons dan ook tot de conclusie.

VI. HET VONNIS

We zouden graag willen terugkomen op de vraag waarmee we dit pleidooi hebben aangezet. Wat heeft de verkaveling met architectuur te maken? Het antwoord op deze vraag lijkt ons zeer eenvoudig "hele-

maal niets". De verkaveling heeft de architectuur en het wonen niet nodig om groots te zijn. Het lijkt ons in het pleidooi voldoende bewezen dat de errors en conflicten die zich vandaag in het verkavelingslandschap voltrekken helemaal geen verkavelingsconflicten zijn, maar architectuur en specifiek woonconflicten. We zouden naar de verkaveling willen verwijzen als het instrument. Een tool dat gretig wordt bespeeld door de architectuur en zijn wooncultuur. Vanuit deze bespeling wordt gezocht naar balansen, nieuwe verhoudingen tussen individualisering, geborgenheid, creativiteit, ... Het is een zoektocht naar evenwicht die al decennia aansleept en nog lang niet is beëindigd. Het verketteren van de verkaveling draagt aan dit debat niets bij. In tegendeel we hebben de verkaveling meer dan eender welk model nodig om te komen tot oplossingen. Het demoniseren van dit model zal de conflicten alleen maar groter maken.

Wij zijn er dan ook van overtuigd dat de verkaveling vandaag niet aan de vooravond van zijn ondergang hoeft te staan. Het zou ook de start kunnen zijn van een periode waarin de verkaveling opnieuw dienst kan doen als laboratorium. Een 'woonfabriek' waarin eindeloos geëxperimenteerd kan worden met nieuwe verhoudingen die leiden tot verrassende en vindingrijke woonconcepten. Wij pleiten dan ook voor een volledige vrijspraak en een eerherstel voor een model dat grootser is dan eender welke steen die ooit op zijn oppervlakte werd gelegd. Wij danken u.

